

15. Толкачова Н. Історичні витoki формування основ судово-процесуального права на землях України в княжу добу (IX – XIV ст.) / Н. Толкачова // Судочинство і судоустрій в Україні. – 2007. – № 4. – С. 17-27.
16. Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовного процессуального права. Очерк по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов – Спб.: Равена, Альфа, 1995. – 846 с.
17. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. / О. О. Шевченко. – К.:Вентурі, 1997. – 304 с.

Льовін А.В., КНУ ім. Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕДАВАННЯ ЯДЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

В статтє анализируется международно-правовая регуляция передачи ядерных материалов с точки зрения международной торговли, а не международной безопасности, которая является более привычным контекстом для такой регуляции. Для этого проанализированы соответствующие положения Генерального соглашения о тарифах и торговле, Договора к энергетической хартии, отдельных двусторонних договоров, а также соответствующая практика государств.

The article contains a discussion of the international legal regulation of nuclear material transfers from the standpoint of international trade rather than international security, the latter being a more usual background for such regulation. To this end, the relevant provisions of the General Agreement on Tariffs and Trade, the Energy Charter Treaty, particular bilateral treaties and the relevant state practices are analysed.

Постановка проблеми. Ядерна енергія стала важливим предметом міжнародної взаємодії майже відразу після того, як зробилося можливим її практичне (воєнне, пізніше цивільне) використання. Останніми десятиліттями активність такої взаємодії помітно зросла [1]. Головною метою міжнародної співпраці було і є не допустити застосування ядерної зброї (далі – «ЯЗ»), головним засобом для чого лишається режим її нерозповсюдження, тобто сукупність міжнародно-правових і політичних норм, спрямованих зафіксувати кількість дозволених володільців ЯЗ. Головний інструмент

режиму – контроль над ядерними матеріалами (далі – «ЯМ»), передовсім над їхніми міжнародними передачами.

Проте такі передачі мають значення і в інших аспектах, як пов'язаних із безпекою (фізичний захист, боротьба з ядерним тероризмом), так і ні. Останні, «не безпекові» аспекти, залишаючись поки другорядними, помітно зростають у значенні. Мова, насамперед, про контекст *міжнародної торгівлі*, адже ЯМ є, крім усього, ще й товаром. Саме «торгові аспекти» міжнародно-правового регулювання передач ЯМ залишають багато простору для наукової розробки.

Актуальність теми зумовлюється тим, що передача ЯМ є однією з точок перетину між предметами міжнародного економічного права (права міжнародної торгівлі) та права міжнародної безпеки, тому її дослідження збільшить розуміння загальнішого питання взаємодії цих двох галузей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі проблема спеціально не досліджувалася, а в зарубіжній її висвітлення залишається доволі обмеженим. Важливим дослідженням, у якому відповідні питання поставлено повною мірою й дано певні відповіді є доповідь робочої групи з торгових питань Уранового інституту «Applicability of GATT and GATS to Nuclear Trade» (січень 2001) [2], висновки якої лягли в основу представленої статті.

Цілями цієї статті є, таким чином:

- по-перше, встановити зміст і спрямованість міжнародно-правового регулювання передач ЯМ у контексті міжнародної торгівлі,

- по-друге, встановити його співвідношення з регулюванням цього питання в інших контекстах, насамперед уже згаданому контексті міжнародної безпеки.

Для досягнення цілей тему розбито на чотири змістові блоки, а саме регулювання міжнародних передач ЯМ у рамках:

- 1) режиму ГАТТ/СОТТ;
- 2) Договору до Енергетичної Хартії;

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сполучення понять «міжнародне право» та «міжнародна торгівля» все сильніше асоціюється з абревіатурами «СОТ» і «ГАТТ», а в міжнародному економічному праві складова «права ГАТТ/СОТ» все більшає. Однак вплив ГАТТ/СОТ на торгівлю ядерну, надто торгівлю ЯМ, зовсім незначний порівняно з впливом на інші міжнародні торговельні відносини.

Згідно з підпунктом (і) пункту (а) статті XXI ГАТТ «ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися... як перешкода будь-якій стороні у здійсненні будь-яких дій, які вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки, що стосуються розщеплюваних матеріалів чи матеріалів, з яких вони виробляються...». Про неоднозначність статті XXI взагалі існує багато літератури [3], тоді як література щодо її стосунку до передач ЯМ вельми обмежена [4]. Більшість думок сходяться, що норма надає державам широкий розсуд у тому, що підпадає під цей «безпековий виняток», а що ні. Зокрема прийнято приділяти особливу увагу словам «вона вважає», слідуючи рішенню Міжнародного Суду в справі Про воєнні та напіввоєнні дії (Нікарагуа проти США), де той удався до зіставлення статті XXI ГАТТ зі схожою за змістом та ідентичною за номером статтею Договору про дружбу, комерцію та навігацію між сторонами в спорі 1956 року як до доказу *a contrario* [5]. Суд підкреслив смислову та правову різницю між «необхідними заходами», згаданими в тлумаченому Договорі, та заходами, які сторона ГАТТ «вважає необхідними» [6]. Пропозиції переформулювати статтю ГАТТ лишилися без підтримки [7].

Від заснування СОТ у 1995 році з її механізмом вирішення спорів між членами Організації мали місце посилання на «безпековий виняток», проте жодного разу такі ситуації не проходили крізь установлений механізм вирішення спорів [8]. Що стосується конкретно підпункту (і), то в практиці СОТ не було спорів, предметом яких виступили би ЯМ. Дещо намітилося в 2002 році, коли Департамент комерції Сполучених Штатів установив додаткові тарифи на імпорт низькозбагаченого урану для двох постачальників з Європейського Союзу – компаній «Eurodif», «URENCO», – посиляючись на одержання останніми несправедливих державних субсидій [9]. Комісія Співтовариств заявила про незаконність таких дій, а її речник в інтерв'ю британському Інтернет-виданню “BBC News Online” повідомив, що, позаяк за кілька місяців переговорів не вдалося вийти на дружнє вирішення, мав місце намір передати справу на розгляд СОТ [10]. Проголошене, навіть якщо справді було в намірах, не здійснилося, а питання пройшло довгий шлях в американських судових інстанціях [11], завершившись загалом на користь європейської сторони [12]. Було встановлено, що збагачення урану є послугою, а не товаром, тож за американським законодавством до нього не могли застосовуватися антидемпінгові мита.

«Ядерний виняток», як видно, входить складовою до винятку «безпекового», тому притаманна останньому непевність поширюється й на нього. У літературі пропонується кілька його тлумачень, які різняться головню за обсягом винятку. Перше, найвужче, пропонує розуміти виняток як дозвіл упроваджувати торгові обмеження для цілей нерозповсюдження та гарантій, наприклад забороняти експорт ЯМ до країн без усеосяжних гарантій. Таке тлумачення не викликає заперечень, питання лише в тому, чи цим лише обмежується дія підпункту (i) пункту (a) статті XXI. Ширше тлумачення пропонує включати також обмеження, щоб забезпечити стабільність постачання, як у випадку імпорتنих обмежень Євратому заради диверсифікації. Ще ширше тлумачення допускає протекціоністські обмеження на користь національної ядерної промисловості [13].

Спроби тісніше пов'язати ГАТТ/COT і торгівлю ЯМ мали й мають місце. Ще в другій половині 60-х років минулого століття Канада заявляла, що правила збагачення урану, впроваджені законом США № 88-489 від 26 серпня 1964 року, суперечили ГАТТ. Ними заборонялося використання в США імпортованого природного урану, а імпорт допускався лише для збагачення й подальшого експорту зі Сполучених Штатів [14]. Згадки про ЯМ повсякчас зустрічаються в робочих документах Уругвайського раунду та раніших періодів. У 1987 році в рамках Переговорної групи з продуктів на основі природних ресурсів, запропоновано розширити перелік обговорюваних товарів, зокрема включивши уран [15].

Можна також казати про «ідеологічний» вплив правил ГАТТ на торгівлю ЯМ, адже в основі Угоди, як і всієї системи COT, неокласична економічна теорія [16]. Наприклад, доповідаючи голові Комітету з Європейського Союзу Палати Лордів Об'єднаного Королівства про хід переговорів між Європейським Союзом і Російською Федерацією щодо угоди про торгівлю ЯМ, міністр енергетики, електронної торгівлі та поштових послуг Стівен Тіммс зазначив, що «на визнання наміру Росії вступити до COT» буде забезпечено сумісність майбутньої торгівлі ЯМ між названими суб'єктами з правилами COT [17].

Підсумовуючи вищенаведене, варто звернутися до точки зору, висловленої в буклеті Уранового інституту на основі доповіді Асоціації міжнародного ядерного права: «Хоча ГАТТ (у своїй ранній версії) наявна вже багато років, більшу частину цього часу

вважали, що її положення не застосовуються до торгівлі ядерними матеріалами через застереження, що виключає ядерну торгівлю. Зараз видається, що ситуація радше складніша та що ГАТТ і ГАТС у принципі застосовні до торгівлі ядерними матеріалами, обладнанням і послугами, хоча на практиці дія може бути обмеженою». Із цим можна погодитися, застерігши водночас, що таке формулювання є зайво ускладненим і нічого не додає до «консервативної» думки про виключність ЯМ. Справді, у підпункті (i) пункту (а) статті XXI Угоди вказано не те, що її дія не розповсюджується на ЯМ, але те, що вона не заважає учасникам вживати будь-які необхідні, на їхню думку, заходи стосовно ЯМ. Проте виходить те саме, що й могло би бути, вдайся розробники ГАТТ до першого формулювання. Уся логіка ГАТТ полягає в лібералізації торгівлі, іншими словами – у виключенні чи бодай обмеженні здатності держав уживати ті чи інші заходи до міжнародного товарообміну. «Ядерний виняток» дозволяє вживати будь-які заходи, якщо держава вважає їх необхідними для своєї безпеки та якщо вони стосуються ЯМ. Отже, просте твердження, що ГАТТ торгівлю ЯМ не регулює, цілком адекватне міжнародно-правовій реальності.

Зазначений висновок, проте, не дає підстави вважати, що сучасне міжнародне право дозволяє при міжнародних передачах ЯМ аж ніяк не зважати на торгово-економічні наслідки тих або інших рішень.

Договором до Енергетичної Хартії від 17 грудня 1994 року (далі – «ДЕХ»), який набрав чинності 16 квітня 1998 року, встановлено міжнародно-правові рамки для міжнародних торгівлі, інвестування, транзиту та співпраці в галузі енергетики, охопленої вельми широко: від торфу до ядерної енергії. За найсвіжішими з доступних даних, кількість держав-учасниць Договору сягнула 51. Як зазначив Генеральний Секретар Секретаріату Енергетичної Хартії посол Андре Мерньє у промові з нагоди десятої річниці чинності ДЕХ: «Хоча Хартія спочатку була сфокусована на пріоритетність відносин між країнами Східної й Західної Європи, участь у Договорі зросла й розширилася далі настільки, що можемо нині однозначно вести мову про євразійську енергетику» [18].

ДЕХ із супутніми документами – складне явище не лише юридично, але й текстуально. Без детального розбору слід зауважити таке. Структурно ДЕХ є Додатком 1 до Заключного акта Конференції Європейської Енергетичної Хартії (Лісабон, 14 грудня 1994 року). Політико-ідеологічне підґрунтя Договору –

власне Європейська Енергетична Хартія (далі – «ЄЕХ»), вміщена в Заключному документі Гаазької конференції з Європейської Енергетичної Хартії від 17 грудня 1991 року. До самого ДЕХ є 19 додатків (у чинній редакції).

24 квітня 1998 року сторони ДЕХ прийняли Поправку до пов'язаних із торгівлею положень Договору до Енергетичної Хартії (далі – «Торгова поправка»), що складається з Заключного акта міжнародної конференції, який містить три Порозуміння й дві Спільні декларації, Додаток 1 до цього акта, це і є власне Поправка, якою змінено положення ДЕХ, та Додаток 2 з двома Рішеннями. Головною метою Поправки було привести ДЕХ у відповідність із правилами СОТ про торгівлю товарами.

Аналіз Договору можна випередити загальним висновком: ДЕХ взагалі застосовується до торгівлі ЯМ. Це випливає, насамперед, з розшифрування в Додатку ЕМ I ключового поняття «енергетичні матеріали та продукти», перелік яких починається й трохи менше ніж наполовину складається з ЯМ від уранових і торієвих руд до опромінених реакторних зборок. У преамбулі до ДЕХ зазначено: «... беручи до уваги також Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Керівні принципи експорту ядерних матеріалів та інші міжнародні зобов'язання чи розуміння, зв'язані з ядерним нерозповсюдженням...».

Як і ГАТТ, ДЕХ містить свій «безпековий виняток» – статтю 24, згідно з підпунктом (b) пункту (3) якої «положення цього Договору, крім згаданих у пункті (1), не повинні тлумачитися як такі, що перешкоджають вжиттю якоюсь із Договірних Сторін будь-якого заходу, на її думку, необхідного для захисту суттєвих інтересів її безпеки, в тому числі... щодо проведення національної політики стосовно нерозповсюдження ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв або необхідної для виконання її зобов'язань за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, керівними принципами експорту ядерних матеріалів та іншими міжнародними зобов'язаннями чи розуміннями з ядерного нерозповсюдження...». Наприкінці пункту (3) уточнено: «Такий захід не повинен являти собою приховане обмеження транзиту». У пункті (1), де перелічено положення поза дією винятку, вказано статті 12 («Відшкодування збитків»), 13 («Експропріація») та 29 («Тимчасові положення щодо пов'язаних із торгівлею питань»). Перші дві статті стосуються капіталовкладень, тож мають лише найвіддаленіші зв'язки з проблемами ЯМ. Останню розглянуто нижче.

Як в абзаці 13 Преамбули ДЕХ, так і в цитованому положенні його статті 29 в англійській версії вжито словосполучення “international nuclear non-proliferation obligations or understandings”, перекладений українською як «міжнародні зобов’язання чи розуміння з ядерного нерозповсюдження». У російському тексті, що за статтею 50 рівноавтентичний англійському, а заразом іспанському, італійському, німецькому й французькому, у преамбулі йдеться про «международные обязательства или договоренности, связанные с нераспространением ядерного оружия», а в статті 29 – про «международные обязательства или понимания в области нераспространения ядерного оружия». Різні слова вжито також й у французькому та, ще характерніше, іспанському текстах. В італійському й німецькому вжито єдиний термін. Різноманітність складності позначення політичних зобов’язань [19], що відіграють надзвичайно важливу роль у регулюванні передачі ЯМ, причому в міжнародно-правовому регулюванні так само. Видається, українською слово «порозуміння» ліпше передавало би суть того, про що мова, ніж «розуміння».

Варто порівняти цитоване положення з підпунктом (і) пункту (а) статті XXI ГАТТ. Обидва «ядерні винятки» сформульовано як дозвіл уживати заходів, які сторона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів її безпеки. Прив’язка ж останніх власне до ядерної сфери здійснюється по-різному. Підхід ГАТТ прямолінійніший: у ній мова про інтереси, що стосуються ЯМ. У підпункті (b) пункту (3) статті 24 ДЕХ про ЯМ не згадується, але йдеться про нерозповсюдження ЯЗ й інших ядерних вибухових пристроїв та все, що з цим пов’язано: національну політику, міжнародні зобов’язання (та порозуміння), причому наведено основні джерела таких – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та Керівні принципи Групи ядерних постачальників. Таку відмінність можна частково пояснити тим, що ДЕХ, на відміну від ГАТТ, стосується не лише торгівлі, але, насамперед, інвестицій та низки інших питань, пов’язаних із енергетикою. Сторони ДЕХ мали перед очима приклад «ядерного винятку» ГАТТ, але не слідували йому. Договір задумувався як «продовження» ГАТТ в енергетичній сфері. Зважаючи також на згаданий Додаток ЕМ І, розумно висувати, що, якби сторони діяли в дусі класично широкого розуміння гаттівського «ядерного винятку», не було би жодного сенсу включати ЯМ до переліку «енергетичних матеріалів і продуктів».

Відмінності між «ядерними винятками» можуть полягати в обґрунтуваннях при посиланнях на них. У випадку ГАТТ досить, щоб:

1) сторона вважала захід необхідним в інтересах національної безпеки та

2) захід стосувався ЯМ.

Стосовно ДЕХ стороні слід:

1) так само вважати захід необхідним для її безпеки, а також

2) вказати на його зв'язок

– або з її національною політикою в галузі нерозповсюдження,

– або з її міжнародними правовими чи політичними зобов'язаннями в цій же галузі.

Слід зазначити таку можливість посилатися на неправові норми (зобов'язання), передбачену правовою нормою, причому можливість, сформульовану безвідносно конкретних документів. Проте відмінність, хоч і беззаперечна, суттєво нівелюється тим, що, по-перше, немає підстав стверджувати, що досліджувані договори зобов'язують сторони надавати будь-які обґрунтування щоразу, посилаючись на «ядерні винятки». Радше можна говорити про критерії, на які самій стороні варто орієнтуватися, визначаючи, підпадає окрема ситуація під виняток, чи ні. По-друге, спільний перший елемент обох обґрунтувань («вважає необхідним») робить саму сторону, що посилається, останньою інстанцією при вирішенні того, чи справді захід під питанням стосується ЯМ, нерозповсюдження або що, тобто ширше «безпековий виняток» поглинає ядерний «підвиняток».

Із принципової поширюваності ДЕХ на торгівлю ЯМ є низка винятків.

Одним із ключових ефектів Договору є поширення на торгівлю енергетичними товарами правил ГАТТ/СОТ навіть і передусім щодо тих сторін, що не є учасниками цих торгових договорів. Це так званий підхід «СОТ за посиланням» (“WTO by reference”) [20], упроваджений у статті 29 ДЕХ («Тимчасові положення з пов'язаних із торгівлею питань»), найбільше змінений Торговою поправкою. Положення цієї статті застосовуються до торгівлі енергетичними матеріалами та продуктами й пов'язаним із енергетикою устаткуванням з та між сторонами – не членами СОТ (пункт 1). Торгівля зазначеними товарами між сторонами, з яких бодай одна не член СОТ, повинна регулюватися Угодами системи СОТ, як їх

застосовують до такої торгівлі самі члени СОТ, «неначе членами СОТ є всі Договірні Сторони» (підпункт «а» пункту 2). Для республік колишнього СРСР до 1 грудня 1999 року діяв виняток, що дозволяв регулювати торгівлю з ними окремими міжнародними договорами з поправкою на положення Додатка ТФУ (підпункт «b» пункту 2). Винятки й уточнення до правил СОТ у їхньому застосуванні в силу підпункту «а» пункту 1 статті 29 містяться, крім решти положень цієї же статті, у Додатка W до ДЕХ, що за Торговою поправкою замінив попередній Додаток G (стаття 4 Торгової поправки). Цей Додаток, серед іншого, містить перелік правил СОТ, що не застосовуються до торгівлі, регульованої статтею 29 ДЕХ (пункти 1-3 розділу A Додатка W). У пункті 4 розділу A Додатку закріплено: «Торгівля ядерними матеріалами може регулюватися угодами, зазначеними в Деклараціях щодо цього пункту, що містяться в Заключному Акті Конференції з Європейської Енергетичної Хартії». У підпункті «b» пункту 7 названого Заключного акта щодо цього пункту Додатка W закріплено: «Європейське Співтовариство й Україна заявляють, що відповідно до Угоди про партнерство й співробітництво, підписаної в Люксембурзі 14 червня 1994 року, та Тимчасової угоди до неї, парафованої там само того ж дня, торгівля ядерними матеріалами між ними регулюється виключно положеннями спеціальної угоди, що буде укладена між Україною та Європейським співтовариством з атомної енергії. До набрання чинності цією спеціальною угодою, положення Угоди між Європейським економічним співтовариством, Європейським співтовариством з атомної енергії та Союзом Радянських Соціалістичних Республік про торгівлю та економічне й комерційне співробітництво, підписану в Брюсселі 18 грудня 1989 року, продовжують виключно застосовуватися до торгівлі ядерними матеріалами між ними». Такі самі за змістом положення містяться в підпунктах «а» та «с-f» для торгівлі ЯМ між Європейськими Співтовариствами та Росією, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном й Узбекистаном відповідно.

Особливий режим торгівлі ЯМ з ЄС залишається актуальним для Казахстану, Російської Федерації, Таджикистану й Узбекистану. Зі вступом до СОТ України (16 травня 2008 року) та Киргизстану (20 грудня 1998 року) ці винятки втратили для них силу, адже стаття 29 застосовується лише в торгівлі з не членами СОТ, інакше діють самі правила останньої, «без посилання» [21]. Додаток W застосовується на основі статті 29 і лише разом із

нею. Заяви ж у Заключному Акті Конференції з ЄЕХ діють, лише наскільки діє Додаток W. Таким чином, заяви до пункту 4 розділу В Додатка W в підпунктах «b» та «d» пункту 7 Заключного акта втрачають свою основу, тож і правову дію.

Серед статей ГАТТ, не застосовуваних за підпунктом (a) пункту (2) статті 29 ДЕХ та Додатком W, немає статті ХХІ. Тож хоча «ядерний виняток» за статтею 24 ДЕХ не стосується статті 29 Договору, слідуючи її положенням «за посиланням» в силу статті 29 ДЕХ, сторони можуть так само посилалися на «ядерний виняток» за статтею ХХІ ГАТТ.

Інших норм щодо торгівлі, окрім статті 29 і пов'язаних із нею, у ДЕХ небагато. Окрім згаданих, є загальна стаття 3 («Міжнародні ринки»): «Договірні Сторони співпрацюють з метою надати сприяння доступу до міжнародних ринків на комерційних умовах і в цілому з метою розвитку відкритого й конкурентного ринку Енергетичних Матеріалів і Продуктів».

Оскільки часто ядерним постачанням займаються суб'єкти, так або інакше пов'язані з державою, деякий інтерес складає пункт 3 статті 22: «Кожна Договірна держава, якщо вона створює чи утримує якийсь суб'єкт і наділяє його нормативними, адміністративними чи іншими владними повноваженнями, повинна забезпечити, щоб такий суб'єкт здійснював свої повноваження в спосіб, відповідний зобов'язанням Договірної Сторони за цим Договором». «Суб'єкт» ("entity") для цілей цієї статті означає будь-яке підприємство, відомство чи іншу організацію або фізичну особу (пункт 5). Пункт 1 статті 32 дозволяє окремим сторонам «з метою адаптації до ринкової економіки» тимчасово зупинити повне дотримання своїх зобов'язань за окремими положеннями ДЕХ, зокрема й пунктом 3 статті 22. Перелік таких сторін і їхніх відходжень від повного виконання Договору дано в Додатку Т. Посилаючись на ці два положення, Чеська Республіка свого часу заявила про намір не дозволяти імпорту урану нечеського походження у вигляді руд, концентратів, а також паливних зборок з таким ураном з метою спорожнити запаси уранової руди на зберіганні в Адміністрації державних матеріальних резервів. Досить непросто зв'язати чеське застереження зі змістом пункту 3 статті 22 ДЕХ, особливо якщо припустити, що «суб'єктом» вважалася названа Адміністрація, яку чеське законодавство не наділяє повноваженнями з ліцензування імпорту чи експорту ЯМ [22].

Росія в процесі ЄЕХ відзначилася особливою увагою до питання торгівлі ЯМ, що відобразилося не лише в пункті «а» пункту 7 Заключного акта Конференції з ЄЕХ, але й у Спільному меморандумі делегації Європейських Співтовариств і Російської Федерації з ядерної торгівлі від 6 січня 1995 року та Спільній декларації Європейського Союзу та Росії у зв'язку з Торговою поправкою, теж стосовно торгівлі ЯМ. Узагалі відносини Росії з ЄС щодо ядерної торгівлі досить показові, але перед тим, як розглянути їх, слід повернутися до головної теоретичної лінії цієї роботи, а саме виявлення міжнародно-правових норм, що визначають допустимість або недопустимість передач ЯМ.

Висновки. Досі не втратила актуальності думка А.М. Петросьянца, що «міжнародний обмін в галузі мирного використання атомної енергії – це питання не тільки й не стільки комерції, скільки політики й безпеки держав, питання підтримання загального миру й безпеки. І розвивати такі зв'язки, природно, можливо лише за дієвих гарантій того, що вони не стануть каналом поширення ядерної зброї» [23]. Разом із тим питання передач ЯМ уже досить давно припинило бути виключно безпековим, і його економічний бік стає все вагомішим. Це знаходить своє відображення в міжнародному праві, передовсім у таких універсальних торгових режимах як ГАТТ/СОТ і ДЕХ.

Таке регулювання, проте, значною мірою амбівалентне, адже хоча названі договори й регулюють торгівлю ЯМ (точніше не можна сказати, щоб вони її не регулювали), практичні наслідки цього вельми незначні. Іншими словами, з одного боку, немає підстав висувати, що міжнародне право робить питання передач ЯМ вільним від будь-яких міркувань торгово-економічного плану. З іншого, важко встановити, які саме міркування мають міжнародно-правову значущість.

На прикладі двох глобальних правових режимів – ГАТТ/СОТ і ДЕХ – спостерігаємо всепроникну невизначеність, спричинену, напевно, небажанням, з одного боку, далеко відходити від правил, установлених для неядерної торгівлі, з іншого, остаточно й недвозначно підпорядкувати цим правилам торгівлю ЯМ. Основною ж конкретно юридичною причиною є «ядерні», ширше «безпекові винятки» обох договорів, особливо широкий ядерний виняток ГАТТ.

Торгові аспекти передач ЯМ є певним антиподом безпекових. По-перше, з точки зору безпеки значуще право держави –

потенційного експортера дозволити чи заборонити передачу, тоді як з точки зору торгівлі важить право дозволяти-забороняти, перш за все імпорт, про що свідчить практика квотувань США та ЄС. По-друге, з безпекової точки зору заборона передачі є «універсальним рішенням» або «рішенням за замовчанням», тоді як право міжнародної торгівлі прагне до «лібералізації», тобто скорочення можливостей держав забороняти чи обмежувати міжнародний товарообмін.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонований напрямок має значні перспективи для подальших досліджень, особливо зараз, коли міжнародні політичні процеси проявляють усе чіткіші тенденції до перегляду усталених міжнародно-правових рамок ядерної енергетики. Однією з найважливіших тенденцій слід вважати поновлення зацікавленості в інтернаціоналізації ядерно-паливного циклу. Хоча задіяні особи схильні до ліберальних підходів у міжнародній торгівлі, зокрема ЯМ, і не бажають кардинальних змін у її регулюванні, очевидно, що здійснення вказаних тенденцій не може не відобразитися на проаналізованих нормах і підходах. Крім того, розширення кола держав, зацікавлених у розвитку ядерної енергетики, дозволяє передбачити майбутнє поживлення ядерної торгівлі, що своєю чергою не може не поставити питання про адекватність наявних міжнародно-правових рамок тенденціям розвитку ядерної енергетики.

Література:

1. Див.: *Containing the Atom: International Negotiations on Nuclear Security and Safety* / Ed. by R. Avenhaus, V. Kremenjuk, G. Sjöstedt. – [б.м.] : Lexington Books, 2002. – P. 1.
2. *Applicability of GATT and GATS to Nuclear Trade. A Briefing Prepared by the Uranium Institute's Trade Issues Working Group*, January 2001. – 3 p. – Режим доступу: http://213.198.118.156/trade_issues/tbriefings/gatt/gattbriefingformatted.pdf.
3. Див., напр.: Cann W.A., Jr. *Creating Standards and Accountability for the Use of the WTO Security Exception: Reducing the Role of Power-Based Relations and Establishing a New Balance Between Sovereignty and Multilateralism* / W. A. Cann // *Yale journal of international law*. – 2001. – Vol. 26, part 2. – P. 413-486; Emmerson A. *Conceptualizing Security Exceptions: Legal Doctrine or Political Excuse?* / A. Emmerson // *Journal of international economic law*. – 1 March 2008. – No. 11. – P. 135-154; Lindsay P. *The ambiguity of GATT article XXI: Subtle success or rampant failure?* / P. Lindsay // *Duke law journal*. – 2003. – Vol. 52:1277. – P. 1278-1313.

4. Applicability of GATT and GATS to Nuclear Trade...
5. Див.: Lindsay P. Op. cit. – P. 1284-1285; Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement // I.C.J. Reports. – 1986. – P. 116-117.
6. Див.: Ibid. – P. 117.
7. Див.: Applicability of GATT and GATS to Nuclear Trade. – P. 2.
8. Див.: Emmerson A. Op. cit. – P. 136.
9. Див.: Low Enriched Uranium: Final Affirmative Antidumping Duty Determination for France; Final Affirmative Countervailing Duty Determinations for France, Germany, the Netherlands, and the United Kingdom; Final Negative Antidumping Duty Determinations for Germany, the Netherlands, and the United Kingdom. – 14 December 2001. – Режим доступа: <http://www.ita.doc.gov/media/FactSheet/Uranium%20Finals%20121401.html>; Bethesda M. U.S. Government Rules Against Eurodif, Urencio in USEC Trade Case / M. Bethesda. – 14 December 2001. – Режим доступа: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0EIN/is_2001_Dec_14/ai_80815577
10. Див.: Armbruster S. EU prepares for US nuclear trade war / S. Armbruster. – 3 October 2002. – Режим доступа: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/1792331.stm>.
11. Див.: Uranium Conversion/Enrichment – Current Issues (USA) (last updated 20 Jun 2008). – Режим доступа: <http://www.wise-uranium.org/epusa.html>.
12. Див.: Eurodif S.A., et al. v. U.S., et al. Opinion 04-1209 by U.S. Court of Appeals for the Federal Circuit, March 3, 2005. – P. 18-19. – Режим доступа: <http://www.ca9.uscourts.gov/opinions/04-1209.pdf>.
13. Див.: Applicability of GATT and GATS to Nuclear Trade. – P. 2.
14. Див.: Examination of part 6 of the inventory of non-tariff barriers: Other restrictions on import. COM.IND/W/14, 4 November 1969. – P. 53. – Режим доступа: http://www.wto.org/gatt_docs/english/sulpdf/90450002.pdf.
15. Див.: Energy Products. MTN.CNG/NG3/W/16/Add. 3, 29 September 1989. – P. 1. – Режим доступа: http://www.wto.org/gatt_docs/english/sulpdf/92080072.pdf.
16. Див.: Containing the Atom. – P. 6.
17. Див.: Trade in Nuclear Materials: Letter from Stephen Timms MP, Minister for Energy, E-Commerce and Postal Services, Department of Trade and Industry to the Chairman / Stephen Timms. – Режим доступа: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200304/ldselect/ldeucom/71/71we19.htm>.

18. Mernier A. The Energy Charter Treaty Remains a Vital Legal Instrument in a Rapidly Changing and Challenging Global Environment. Speech of Secretary General André Mernier on the Occasion of the 10th Anniversary of the Coming into Force of the Energy Charter Treaty / A. Mernier. – 16 April 2008. – Р. 2. – Режим доступу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/SG_s_speeches/ECT_10th_anniversary_speech_rev.pdf.
19. Як зазначав І.І. Лукашук: «Сьогодні вже неможливо, не ігноруючи практику, заперечувати існування неправових норм, включно з політичними, із притаманною їм неюридичною обов'язковою силою» (Лукашук І.І. Норми міжнародного права в міжнародній нормативній системі / І. І. Лукашук. – М. : Спарк, 1997. – С. 55-56).
20. Див.: The Energy Charter Treaty: A Reader's Guide. – The Energy Charter Secretariat, 2002. – Р. 12. – Режим доступу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/ECT_Guide_ENG.pdf.
21. Стаття 4 ДЕХ в редакції Торгової поправки: «Ніщо в цьому Договорі у відносинах між окремими Договірними Сторонами, що є членами СОТ, не повинно зашкодити положенням Угоди СОТ, як ті застосовуються між цими Договірними Державами». Див. також: The Energy Charter Treaty... – Р. 12.
22. Пунктом «к» частини першої розділу 9 Закону Чеської Республіки від 24 січня 1997 року про мирне використання ядерної енергії та іонізуючої радіації (Атомного закону) повноваження з ліцензування експорту й імпорту ядерних матеріалів закріплено за Державною службою ядерної безпеки. Див.: http://www.sujb.cz/docs/Z18_1997Sb.pdf. – С. 12.
23. Петросьянц А.М. Атом для созидания / А.М.Петросьянц // Правда. – 1984. –12 июня.

Джафаров И., ИПЧ НАН Азербайджана

ОБЯЗАТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВ, ВЫТЕКАЮЩИЕ ИЗ РЕШЕНИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

В статье анализируются обязательства государств, вытекающие из решений Европейского суда по правам человека. Отмечается, что указанные решения порождают для государств-ответчиков следующие виды обязательств: 1) прекратить противоправное деяние; 2) обеспечить полное возмещение за все последствия этого деяния;